

ESTETIKA MAPOVÉ TVORBY

Nedodáno

ČENĚK HARVALÍK

PROBLÉMY VYHOTOVOVÁNÍ PLASTICKÝCH MAP NA KULOVÝCH PLOCHÁCH

Bude uveřejněno později.

MARIE MEDKOVÁ

PŘÍPRAVA TVORBY A VYDÁNÍ ATLASU DĚJIN ČSSR

Státní plán vědeckovýzkumných prací za léta 1961—65, schválený vládou ČSSR a Národním shromážděním, ukládá v úkolu „Úloha historických věd při dodržování kulturní revoluce“ zpracování a vydání Historického atlasu Československé socialistické republiky.

Tento úkol je v souladu s programem dovršení výstavby socialismu stanoveným XI. sjezdem KSČ, který v oboru společenských věd položil zvláštní důraz na studium rozvoje socialistických výrobních vztahů, třídních změn, socialistické revoluce a dovršení kulturní revoluce.

Cílem je získat soubor poznatků významných pro socialistickou výchovu, poznáním zákonitosti vývoje společnosti přispět k dalšímu pronikání marxismu-leninismu do vědomí lidí, napomáhat k výchově socialistického člověka a přispět k rozvíjení socialistického vlastenectví a proletářského internacionalismu. Výsledky prohloubí pohled na perspektivy dalšího vývoje naší společnosti a stanou se cennou pomůckou při jejich řešení. Studium, rozbor, zhodnocení a zobecnění historických zkušeností při výstavbě socialismu bude mít význam i mezinárodní a přispěje k pronikání ideí marxismu-leninismu do vědomí lidí kapitalistických zemí, zvláště v soudobých podmínkách mírového soužití.

Důležitým úkolem bude zejména zhodnotit význam kulturního dědictví pro cíle naší kulturní revoluce a ukázat těsnou souvislost pokrokových tradic naší kultury s revolučním bojem lidových mas u nás i v zahraničí. Rozborem všech stránek našeho společenského vývoje se prokáže, že socialismus a komunismus jsou dovršením tisíciletého boje našeho lidu a že náš lid uskutečňuje nejpokrokovější odkaz naší slavné minulosti.

K splnění stanoveného úkolu mají přispět četné historické publikace.

Zatím co knižní produkce historických prací zejména v posledních letech stále roste, je historicko-kartografická produkce ve srovnání s ní málo uspokojivá. I když od roku 1955 vydala ÚSGK postupně řadu samostatných historických map, především pro školní účely, zpracovala několik desítek přílohových historických map k různým historickým publikacím, uskutečnila vydání Historického atlasu revolučního hnutí a vydání Školního atlasu československých dějin, je stále pociťován nedostatek díla, které by názorně kartograficky zobrazilo teritoriální rozmístění stavu a vývoje nejdůležitějších jevů v jednotlivých periodizačních obdobích československých dějin a bylo spolu s Přehledem československých dějin základní informativní pomůckou pro nejširší kruhy čtenářů, pro učitele, kulturní pracovníky, vysokoškolské posluchače a další zájemce. Tyto požadavky má nyní splnit Historický atlas ČSSR, jehož nesporný význam bude i v tom, že bude obrazem dějin Čechů a Slováků ve společném, jednotně pojatém kartografickém díle.

O přípravě vědecky zpracovaného Historického atlasu Československé republiky začalo se jednat již v období první republiky v bývalé České akademii věd a umění, kde byla k tomu účelu zřízena zvláštní komise. Ke konkrétním výsledkům se však tehdy nedošlo. Po zřízení ČSAV byl plán přípravy celonárodního Historického atlasu ČSSR obnoven a presidium ČSAV uložilo roku 1954 Historickému ústavu ČSAV přípravu tohoto atlasu.

Původní návrh programu atlasu byl v průběhu dalších let diskutován ve všech odděleních Historického ústavu ČSAV, projednán ve vědecké radě ústavu a po úpravách rozeslán k posouzení a k připomíncekám Historickému ústavu SAV, katedrám historie všech vysokých škol, stranickým orgánům, ministerstvu školství a kultury, Vojenskému historickému ústavu, Ústavu pro historickou vlastivědu, vědeckým pracovištím ČSAV a některým významným vědeckým pracovníkům. Současně byly uvedené instituce požádány o spolupráci, neboť atlas má vzniknout prací především institucí a ústavů. Pracovníci Historického ústavu ČSAV, kteří se na zpracování map podílí největší měrou, připravují již několik let některá témata atlasu.

Vzhledem k důležitosti a významu připravovaného atlasu a s ohledem na poslání ÚSGK obrátil se Historický ústav ČSAV jako hlavní koordinátor prací v oboru historie na ÚSGK s návrhem na spolupráci při tvorbě a vydání tohoto díla. ÚSGK návrh přijala a při dalších projednáváních bylo vzájemně dohodnuto, že Historický atlas ČSSR kartograficky i polygraficky zpracuje a vydá ÚSGK, přičemž odborný obsah jednotlivých map zpracují pracoviště Historického ústavu ČSAV, popřípadě jiné vědecké instituce nebo jednotlivci. Historický ústav vytvořil také redakční radu atlasu, jejímiž členy jsou zástupci Historického ústavu ČSAV, Ústavu dějin KSČ, Historického ústavu SAV, Katedry čs. dějin fil. fakulty Karlovy university, Geografického ústavu ČSAV, Ústavu pro historickou vlastivědu, Vojenského historického ústavu a resortu ÚSGK.

V současné době je již obsah atlasu stanoven a projednán a v souladu s Přehledem čs. dějin rozdělen do 11 periodizačních období.

Každé období největší pozornost věnuje ekonomickým otázkám společnosti — ekonomické struktury — a jí odpovídajícímu procesu sociálnímu, politickému a kulturnímu. Prakticky to znamená, že v každém období jsou zařazeny mapy s tematikou hospodářskou, politickovojenskou, sociální a kulturní, přičemž je maximálním způsobem dodržována chronologie jevů. Částečnou výjimku tvoří pochopitelně období předhistorické, opírající se jen o výsledky archeologie.

První z uvedených jedenácti období je věnováno pravěku dnešního Československa a vytvoření prvních státních útvarů. Mapy zobrazí především první výskyt člověka na našem území, první zemědělce a první historické obyvatele. Přechod k feudalismu zachytí mapy Sámovy říše, avarských nájezdů a říše Velkomoravské. Nejpodrobnější mapou tohoto období bude slovanské osídlení území naší republiky. Odborný obsah této části atlasu zpracuje převážně Archeologický ústav a jeho kartografické vyjádření bude odpovídat specifičnosti této látky.

Druhé až osmé období zahrnuje časově obsáhlý úsek našich dějin, feudalismus. Raný a vrcholný středověk, tvořící první dvě období, představuje epochu Přemyslovců a Lucemburků v Čechách, vpády Tatarů a utužení panství uherských feudálů na Slovensku. Těžištěm v obou úsecích jsou mapy zobrazující ekonomickou strukturu tehdejší společnosti, které doplňují mapy politicko-správní, kulturní a plány vybraných měst a vsí.

Čtvrté období je věnováno revolučnímu husitskému hnutí, jedné z nejslavnějších etap našich dějin, které otráslo feudálním panstvím v jeho základech. Cílem je na základě literatury kartograficky zachytit v hlavních rysech husitské revoluční hnutí na našem území i v zahraničí. Plány významných bojišť, mezinárodní ohlas a husitství na Slovensku dokreslí důležitost této epochy velké krize feudalismu. Také počet map i jejich podrobnější zpracování odpovídá významu tohoto úseku našich dějin.

Husitské období je vystřídáno třemi dlouhotrvajícími obdobími znovuupevnování feudalismu, jeho prosazení a vrcholu druhého nevolnictví. Kromě map hos-

podářských poměrů obsahuje každý úsek mapy se speciální tematikou, charakterizující příslušnou dobu. Jde zejména o mapy pozemkového vlastnictví a o mapy konfiskací; pozemkového vlastnictví proto, že feudalismus se právě o pozemkové vlastnictví opíral a konfiskace citelně podlomily hospodářskou moc českých královských měst a šlechtické opozicě. Samostatně jsou dále zobrazeny protifeudální boje a stavovská povstání.

Rozklad feudalismu je zachycen v období vytváření prvních kapitalistických vztahů. Je to období vyvrcholení krize feudálního společenského řádu v Evropě, v níž vývoj v Rakousku vzhledem ke svým specifickým podmínkám má svůj zvláštní charakter; u nás je tento proces provázen i národnostní otázkou a je označován jako národní obrození. Proto je toto období zastoupeno větším počtem map, zejména pokud jde o mapy s kulturní tematikou.

Deváté a desáté období je věnováno rozvoji předmonopolního kapitalismu a imperialismu. Sleduje vývoj společenských vztahů těchto dvou etap se všemi jeho krizemi a končí vytvořením lidově demokratického Československa.

První z nich je obdobím rychlého hospodářského i politického vývoje; prudce se rozvíjejí výrobní síly, vznikají nové výrobní vztahy. Staví se železnice, formují se průmyslová centra a celá průmyslová odvětví. Zostřují se třídní rozpory a do chodu dějin zasahuje stále organizovanější dělnická třída; mění se i struktura státního aparátu. Všechny tyto skutečnosti jsou zobrazeny na 9 mapových listech, což dokazuje, že důležitost této doby byla v atlase správně zhodnocena.

Předposlední období, imperialismus, je období nástupu rozvinutých monopolních forem s ostrými rozpory, mající za následek jednak narůstání stávkového hnutí a revolučního dělnického hnutí vůbec, jednak konflikty mezi imperialistickými státy samými, vedoucími k dvěma světovým válkám. V mapách jsou zachyceny všechny etapy nerovnoměrného vývoje československého hospodářství od dočasné stabilizace přes krizi k nezaměstnanosti, rozdílů mezi českými zeměmi a Slovenskem a zhoršování sociálního postavení pracujících. Je zachyceno i ohrožení republiky fašizujícími tendencemi naší reakce, která spolu s reakcí mezinárodní přivádí Československo k Mnichovu. Celé období pak končí druhou světovou válkou s národně osvobozeneckým hnutím našich národů a je uzavřeno osvobozením Československa sovětskou armádou.

Poslední období, jedenácté, je věnováno historii nejnovější, výstavbě socialismu. Je skutečně znárodnění průmyslu a bank, konfiskace půdy nepřátel, začínají se opět rozvíjet nové výrobní vztahy. Reorganizuje se státní správa, je vytvořen rovnoprávný stát Čechů a Slováků. Vítězný únor 1948 pak definitivně vytyčuje cestu socialistickému řádu. Významné úspěchy zaznamenává především průmysl, dochází však i k socializaci vesnice, čímž jsou dány předpoklady pro vytváření vysoké životní úrovně pracujících. Celá tato časově krátká, o to však významnější etapa našich — dnes již můžeme říci dějin — je zobrazena na 6 mapových listech. Atlas končí rokem 1960.

Uvedený obsah bude zpracován na 44 mapových listech stejného formátu jako v současné době zpracováváný Národní atlas ČSSR. Tisk map bude proveden jednostranně, rubu listů bude využito k udání základních pramenů literárních a kartografických. Atlas bude dále doplněn rejstříkem ke všem mapám atlasu.

Zpracování tak rozsáhlého díla, které — poněvadž nemá v naší ani zahraniční kartografické produkci dosud období — nemůže navázat na žádné zkušenosti, vyžádalo si velkou projektovou přípravu i řadu organizačních opatření.

Jak již bylo dříve řečeno, obsah atlasu zajišťuje Historický ústav ČSAV; tento úkol byl svěřen oddělení pro historickou geografii, jejíž pracovníci jsou zároveň

vědeckými redaktory atlasu. Jejich povinností je shromažďovat autorské koncepty a provádět redakci odborného obsahu. Aby byla dodržena maximální jednotnost autorského zpracování jsou autorům zasilány instrukční listy nebo svolávány instruktaže. Autorské koncepty jsou pak odevzdávány Kartografickému a reprodučnímu ústavu v Praze, který atlas zajišťuje po výrobní stránce.

Ve své projektové přípravě přistoupil kartografický ústav především ke zpracování makety. Všechna témata byla nejdříve seřazena chronologicky do zmíněných tří skupin — tematika vojensko-politická, hospodářsko-sociální a kulturní —, v každé skupině vybrána témata nejdůležitější a jim určeno největší měřítko; ostatní měřítko map byla pak odstupňována podle významu zobrazovaného jevu. Teprve v druhé řadě bylo přihlíženo k podrobnosti a četnosti ukazatelů dané látky. Toto hledisko bylo nutné proto, aby atlas i svým uspořádáním pomáhal názornosti, přehlednosti a správnému výkladu našich dějin. Kromě toho bylo dbáno zásady, aby obdobné jevy v různých etapách byly znázorněny pokud možno na mapách stejného měřítko; větší nebo naopak menší měřítko byla použita jen pro některé mapy z období nejnovějších dějin, kdy se určité jevy kvalitativně mění a tak nabývají nebo ztrácejí svůj význam. Konečně pak byla dodržována zásada, aby historické jevy byly zobrazovány vždy na celém území dnešního státu a jen výjimečně rozdělovány české země a Slovensko. Ve srovnání s Přehledem čs. dějin nemohla být v maketě zachována obdobná proporcionalita jednotlivých období, neboť kartografické znázornění je odlišné od vyjádření slovního a nelze je v takové míře redukovat bez újmy na obsahu celého díla.

Po sestavení makety byly souběžně řešeny dva hlavní úkoly: stanovení značkového klíče a stanovení způsobu kartografického a polygrafického zpracování map. Protože oba úkoly si vyžadovaly nejen kartografickou praxi, nýbrž i kartografický výzkum, podílil se na jejich řešení i Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický. Byla zkoumána řada metod kartografického zpracování pro každou ze tří základních tematik a po provedených zkouškách budou stanoveny závěry, které by odpovídaly i požadované jednotnosti i rozdílnosti jevů v jednotlivých obdobích. Problémy se vyskytují nejvíce tam, kde je třeba — a to je vlastně u převážné většiny historických map — vyjádřit v jedné mapě celý vývojový proces; tam bylo třeba přistoupit k různým kombinacím vyjadřovacích prostředků. Rovněž tak nesourodost nebo neúplnost pramenného materiálu vyžaduje si často zvláštní postup při volbě kartografického zpracování. Takový problém vyvstal např. i při stanovení názvosloví, kde — podle názoru historiků — různost a neúplnost historických pramenů znemožňuje použít v atlase historické názvosloví a byl proto dán návrh na názvosloví současné.

Pokud jde o organizační zajištění prací na atlase, vyplynulo již z předcházejících údajů. Tím, že vědečtí redaktori mají svou funkci přidělenou jako úkol v rámci svého pracoviště a také většina autorských prací je prováděna v pracovních plánech příslušných institucí, zmenšuje obtíže udržet a koordinovat práci tak velkého kolektivu spolupracovníků. V některých případech bylo by však třeba více odpovědnosti a pochopení autorů.

I když se však setkáváme s řadou problémů, které ani sebelepší projektová příprava a organizace práce nemůže předem vyřešit, chceme učinit vše pro zdárné splnění tohoto kulturně velmi významného díla. Využíváme proto i shromáždění IX. sjezdu čs. zeměpisců k tomu, abychom jednak kartografickou veřejnost informovali a vzbudili tak zájem o připravované dílo, jednak proto, abychom vyslovili poděkování všem geografům, kteří s námi na tomto díle pracují nebo v budoucnu projeví ochotu spolupracovat.